

**ՀՈՒՄԱՆԻՏԱՐ ԵՎ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԵՏԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔՈՒՄ**

*Էդիտա Գզոյան՝ Արամ Մայիլյան՝,
Լուսինե Ստեփանյան՝, Սուսաննա Մկրտչյան՝,
Նահրա Այվազյան՝*

Հասարակական և հումանիտար գիտությունները (ՀՀԳ) կարևոր դերակատարություն ունեն հասարակության, քաղաքականության և գիտելիքահենք տնտեսության ձևավորման գործում, քանի որ ժամանակակից տնտեսությունները հենվում են ոչ միայն բնական և տեխնիկական գիտությունների հետազոտությունների, այլև հումանիտար և հասարակական գիտությունների վրա: Արդի դարաշրջանում տեղի ունեցող քաղաքական և տնտեսական փոփոխություններն իրենց հետ բերել և բերում են հսկայական փոփոխություններ նաև հասարակության ներսում, որի արդյունքում հասարակությունները դառնում են ավելի բազմաբնույթ և բազմաշերտ:

Սակայն, միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ՀՀԳ-ին վերագրված այս կարևոր դերը պետությունների և հասարակությունների կողմից դեռևս հստակորեն և ամբողջովին գիտակցված չէ: Բնագավառը տարաբաժանված է. բացակայում է ՀՀԳ-ի և քաղաքականության, ինչպես նաև ՀՀԳ-ի և հասարակության միջև կապը: Բնագավառի կարևորությունը գրեթե չի արժևորվում: Խոշոր տարաձայնություններ կան բնագավառի բացառիկ նշանակության և հասարակության, պետության և հետազոտական համայնքների կողմից վերջինիս հանդեպ ցուցաբերվող ուշադրության շատ ցածր աստիճանի միջև: Իհարկե, ստեղծված իրավիճակն ունի իր օբյեկտիվ հիմքերը: Պատճառներից մեկն այն է, որ հումանիտար և հասարակական գիտություններն իրենց բնույթով բավական տեղայնացված են (լոկալ բնույթ են կրում) և պար-

¹ ՀՀ ԳԱԱ Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտ, Գիտական տեղեկատվության մոնիթորինգի և վերլուծության կենտրոնի գիտաշխատող:

² Նույն ինստիտուտի նույն կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, ֆիզմաթ գիտությունների թեկնածու:

³ Նույն ինստիտուտի նույն կենտրոնի գիտաշխատող:

⁴ Նույն ինստիտուտի նույն կենտրոնի գիտաշխատող, բաժնի վարիչ:

⁵ Նույն ինստիտուտի նույն կենտրոնի տնօրեն, կենսաբանական գիտությունների թեկնածու:

փակված պետական և նույնիսկ որոշակի առարկայական սահմաններում: Ստեղծված վիճակը մի շարք բարդություններ է պարունակում: ՀՀԳ ապագայի վերաբերյալ առկա վախերն ակնհայտորեն ընդգծում են ցանկալի ապագայի կառուցման գործում ոլորտի հսկայական և աճող կարևորությունը¹:

ՀՀԳ-ի կողմից հասարակական պահանջմունքների բավարարման խնդիրը բաղկացած է երեք տարրից. որո՞նք են հասարակական պահանջմունքները, ի՞նչ կարող է առաջարկել ՀՀԳ-ն և կարո՞ղ են արդյոք գիտելիք ստեղծող ինստիտուտներն ապահովել անհրաժեշտ որակը²: Ակնհայտ է, որ ոլորտում հաջողության հասնելու համար, նախևառաջ, անհրաժեշտ է ամուր կապ ապահովել տարբեր գիտական համայնքների միջև: Անհրաժեշտ է նաև կապ ապահովել տարբեր առարկայական ոլորտների միջև, քանի որ կան խնդիրներ, որոնց լուծումները պահանջում են համալիր մոտեցում: Ստեղծված պայմաններում կարևորվում է նաև համագործակցությունը գիտելիք ստեղծողների միջև: Այսպիսով՝ բազմառարկայությունը հետազոտության մեջ որոշիչ դեր է խաղում գիտելիքի ստեղծման նոր մեթոդների ընդունման գործում, ինչն իր հերթին կարող է նպաստել քաղաքական և սոցիալական պահանջմունքների առավել նպատակահարմար և արդյունավետ բավարարմանը: Պետք է նշել, որ ԱՄՆ-ը, ինչպես նաև մի շարք եվրոպական և այլ երկրներ արդեն իսկ ընդունել են ՀՀԳ այս նոր դերը³:

Իրավիճակը հետխորհրդային տարածաշրջանի երկրներում

1990-ական թթ. տեղի ունեցած իրադարձություններն ու մարտահրավերները մեծ ազդեցություն թողեցին ՀՀԳ ոլորտի վրա: Նախ, Եվրամիության ստեղծումը քաղաքական և տնտեսական ինտեգրման կողքին անհրաժեշտություն առաջացրեց նաև միավորել ԵՄ անդամ երկրների գիտական և կրթական համակարգը-

¹ http://ec.europa.eu/research/social-sciences/mission_en.html

² *The Future of the Social Sciences and Humanities Final International Conference 22-23 October 2009*, Brussels, Belgium. www.iccr-international.org/.../futures/.../2009-10-22_23-Programme.pdf,

Social Sciences and Humanities - An Overview. Survey among Social Science and Humanities Researchers in Austria, Belgium, France, Germany, Israel, Netherlands, Poland, Sweden, United Kingdom and participants of EU FP5 and 6. www.iccr-international.org/ssh-futures/literature.html

³ *USA strategy plan on humanities.*

Strategic Plan 2009 – 2012 Council for the Humanities, Arts and Social Sciences, Australia.

Social Sciences and Humanities Research Council f Strategic Plan 2006–2011, Canada. dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection/CR22-42-2006E.pdf.

AHRC Vision and Strategy (Arts and Humanities Research Council) 2007-2012. www.ahrc.ac.uk/About/Policy/.../strategic%20plan%202007-2012.pdf

Science policy in the humanities Adolf Filáček. www.kav.cas.cz/data/Theory%20of%20Science%202005,%20No%201.pdf
International Social Science Council, World Social Science Report 2010, Knowledge Divides (UNESCO), unesdoc.unesco.org/images/0018/001883/188333e.pdf

րը, որի արդյունքում առաջ եկավ համանման մոտեցումներ և քաղաքականություն մշակելու անհրաժեշտություն: Եվրամիության անդամ երկրները միավորվեցին՝ ստեղծելու համար գիտելիքահենք և ինտեգրված հասարակություն:

Հաջորդ պատմական իրադարձությունը, որն իր հետ բերեց փոփոխությունների նոր ալիք, կապված էր Խորհրդային Միության փլուզման հետ: Խորհրդային հետազոտական ինստիտուտներն իրենց հետազոտական թեմաները ստանում էին «Համամիութենական Գիտությունների ակադեմիայից» և իրավասու էին իրենց հետազոտական աշխատանքներն իրականացնել միայն նշված ուղղության շրջանակներում: Կապված հումանիտար գիտությունների տեղային և ազգային բնույթի հետ՝ տպավորություն էր ստեղծվում, թե բնագավառն ավելի ինքնավար էր իր հետազոտական թեմաների և ուղղությունների օրակարգում: Սակայն հենց վերոնշյալ բնութագրման պատճառով հումանիտար գիտությունները գաղափարական առումով հանդիսանում էին ամենավերահսկվող ոլորտը Խորհրդային Միությունում: Գիտնականները ստիպված էին բարձրաձայնել միայն այն, ինչ իշխանություններն էին ցանկանում լսել, և թաքցնել իրականությունը, ինչպես նաև իրենց սեփական կարծիքներն իշխող գաղափարախոսության քողի տակ: Միաժամանակ, հումանիտար գիտությունները հսկայական դեր էին խաղում ազգային ժառանգության պաշտպանության և պահպանման գործում:

ՀՀԳ ոլորտում փոփոխությունների անհրաժեշտությունը հետխորհրդային տարածաշրջանի երկրներում ակնհայտ դարձավ Խորհրդային Միության փլուզումից անմիջապես հետո, մինչդեռ աշխարհում ՀՀԳ-ում փոփոխությունների անհրաժեշտության մասին սկսել էին մտածել շատ ավելի վաղ: Առկա միտումներն ակնհայտորեն ընդգծում էին համանման խնդիրների առկայությունը հետխորհրդային տարածաշրջանի երկրներում: Հասարակական և հումանիտար գիտություններն էությամբ ավելի պահպանողական են և կրում են տվյալ երկրի գաղափարախոսությունն ու բանականությունը, ինչի պատճառով դժվար է խոսել նրանց անցյալ համագործակցության մասին, սակայն այս մոտեցումը կիրառելի չէ նախկին խորհրդային հանրապետությունների նկատմամբ: Չնայած առկա մի շարք նմանություններին՝ ՀՀԳ ոլորտում առկա են բնորոշիչ առանձնահատկություններ՝ կապված տվյալ երկրի պատմության, տնտեսական զարգացման և սոցիալական պայմանների հետ (*Աղյուսակ 1*):

Մերումակ 1
Վիճակագրական տվյալներ նախկին Խորհրդային Միության հանրապետությունների վերաբերյալ

Երկիր	Բնաբնական շուկայի (մարմնաբանական) արժեքը	HDI արժեքը (Նվազեցողական ինդեքս)	ՀՆԱ (GDP) (արժեք)	ՀՆԲ (GNI) (արժեք)	Եկամտաչափի անհավասարություն (GINI)	Բնակչության ծնունդի արժեքը (ընդհանուր)	Կրթության ծախսերի արժեքը (ընդհանուր)	Ինտերնետի օգտագործումը (100 մարմնաբանական)	Ինքնաշնչության ցուցանիշ (անարդյունավետ կրթություն)
Ռուսաստանի Դաշնություն	140 366	65	15 719	15 258	43.7	81.9	3.9	31.9	0.631
Ուկրաինա	45 433	69	6 591	6 535	28.2	90.0	5.3	10.5	0.795
Բելառուս	9 587	61	13 097	12 925	28.8	90.4	5.2	32.1	0.683
Սոդոմիա	3 575	99	2 917	3 149	37.4	71.6	8.2	23.4	0.635
Հայաստան	3 090	76	5 286	5 494	30.2	74.6	3.0	6.2	0.675
Ադրբեջան	8 933	67	9 870	8 746	16.8	66.2	1.9	28.2	0.646
Վրաստան	4 219	74	4 946	4 901	40.8	76.7	2.9	23.8	0.749
Թուրքմենստան	5 176	87	7 627	7 052	-	73.9	4.3	1.5	0.647
Տաջիկստան	7 074	112	2 065	2 019	-	70.9	3.5	8.8	0.608
Լատվիա	2 240	48	13 224	12 944	36.3	90.2	5.0	60.4	0.778
Լիտվա	3 255	44	15 327	17 167	31.9	92.3	4.7	54.4	0.803
Էստոնիա	1 339	34	18 355	12 925	37.0	91.2	5.0	66.2	0.851
Ղազախստան	15 753	66	11 927	10 234	30.9	91.4	2.8	1.9	0.753
Ղրղզստան	5 550	109	2 332	2 291	33.5	77.3	6.6	16.1	0.611
Ուզբեկստան	27 794	102	3 084	3 084	-	72.7	9.5	9.0	0.672

Բայթյան երկրներ

Հետխորհրդային երկրների շարքում Բայթյան պետություններն առաջիններից էին, որոնք սկսեցին քայլեր ձեռնարկել ՀՀԳ ոլորտի բարեփոխման ուղղությամբ: Նրանք առաջինն էին, որ կարողացան հաղթահարել անցյալի գաղափարական և քաղաքական լուծը: Պետք է նշել, որ Բայթյան երկրները շատ մոտ էին կանգնած եվրոպական համայնքին և արժեհամակարգին: Հետևաբար, վերափոխման և ինտեգրման գործընթացներն այստեղ ընթացան ավելի բնականոն հունով և ավելի արագ: Դեռ մինչև խորհրդային կարգերի հաստատումը Բայթյան պետություններն ամուր քաղաքական, տնտեսական և հասարակական կապեր ունեին Եվրոպայի հետ: ՀՀԳ ոլորտը ծանր կորուստներ կրեց հատկապես ստալինյան ժամանակաշրջանում: Պատմությունը, դասական լեզուները, աստվածաբանությունը հանվեցին գիտության օրակարգից: Դժվարություններից չխուսափեցին նաև ՀՀԳ մյուս ճյուղերը: Գաղափարական ճնշումների և սահմանափակումների հետևանքով առաջընթաց չէր գրանցվում պատմության, քաղաքական և տնտեսական գիտությունների բնագավառում: ՀՀԳ-ի վերաբերյալ գիտական գրականությունը տպագրվում էր միայն ռուսերեն լեզվով, և միջազգային գիտական համայնք կամ ամսագրեր ներթափանցելու որևէ տարբերակ չկար: Ֆինանսական միջոցները խիստ սակավաթիվ էին և ուղղված էին որոշակի խնդիրների լուծմանն ու պետական պատվերի կատարմանը: Իրավիճակը սկսեց փոխվել 1990-ականների կեսերից, ինչը պայմանավորված էր Խորհրդային Միության փլուզմամբ և Բայթյան պետությունների անկախացմամբ:

Այս պահից սկսված (ոչ միայն Բայթյան պետություններում) սկսվեց գիտական կյանքի վերածնունդը: Այս պետություններում այս գործընթացն ավելի ակնառու և արագ ընթացավ Եվրամիությանն անդամագրվելուց հետո (2004թ. Բայթյան երեք պետությունները դարձան ԵՄ անդամ):

Ներկայումս այստեղ իրականացվում է գիտության ոլորտի համակարգված վերափոխման քաղաքականություն: Այս նպատակով ստեղծվել են մի շարք գիտական կազմակերպություններ, հիմնադրամներ և գերազանցության կենտրոններ: Մեծ ուշադրություն է դարձվում նաև ՀՀԳ ոլորտին, որի վերափոխման և բարելավման նպատակով մշակվել և ընդունվել են զարգացման ռազմավարական ծրագրեր. հետազոտությունների զարգացման Լատվիայի Հանրապետության ազգային հայեցակարգը, Լիտվայում հասարակական և հումանիտար գիտությունների զարգացման ռազմավարությունը, Էստոնիայում հասարակական և հումանիտար գիտություններում հետազոտությունների իրականացման կազմակերպման և քաղաքականության մշակման ծրագիրը: Վերոհիշյալ ռազմավարական ծրագրերի հիմնական դրույթները կարելի է ընդհանրացնել հետևյալ կետերում. էներգիայի ոլորտում սոցիալ-տնտե-

ասկան խնդիրների լուծում, ազգային պաշտպանություն և անվտանգություն, առողջապահություն, բնապահպանություն, ազգային մշակույթի և արժեքների, պատմության, լեզվի, պետականության պաշտպանություն ու պահպանում և այլն:

Բալթյան պետություններում ՀՀԳ զարգացման առանձնահատկություններից մեկը գիտական համայնքների ակտիվ ներգրավվածությունն է միջազգային հետազոտական կազմակերպություններին, ինչը մեծ կարևորություն ունի ՀՀԳ զարգացման տեսանկյունից: Բալթյան երկրները տարբեր եվրոպական և միջազգային գիտական կազմակերպությունների անդամ են: Այդ երկրների գիտնականները հաջողությամբ մասնակցում են Եվրամիության շրջանակային ծրագրերում: Էստոնիայի Գիտության հիմնադրամը, Գիտությունների ազգային ակադեմիան, ինչպես նաև Լիտվայի Գիտության և հետազոտությունների պետական հիմնադրամը Գիտության Եվրոպական հիմնադրամի անդամներ են¹:

Խորհրդային տարիներին գիտության ֆինանսավորումն իրականացվում էր պլանավորված համակարգով, գիտության համար նախատեսված գումարները տրամադրվում էին Կրթության նախարարությանն ու Ազգային ակադեմիային: Կային նաև ինստիտուտներ, որոնք ֆինանսավորվում էին այն նախարարություններից, որոնց կից գործում էին: 1990-ական թթ. սկսած՝ փոփոխություններ տեղի ունեցան նաև այս համակարգում: Ստեղծվեցին մի շարք հիմնադրամներ, որոնք նպատակ էին հետապնդում փոխել ֆինանսավորման նախկին կարծրատիպերը: Հիմնադրամները սկսեցին ֆինանսավորել նպատակաուղղված հետազոտությունները և զարգացման ծրագրերը՝ փորձագիտական քննության միջոցով: Ավելացել են նաև ՀՀԳ ոլորտի պետական հատկացումները: Վերջին տարիներին իրականացվում է նաև պետական հատուկ ծրագիր, որը նպատակ ունի պահպանել մշակութային ազգային արժեքները: Սակայն, այս ամենով հանդերձ, ՀՀԳ ոլորտի ֆինանսավորումը շարունակում է մնալ ցածր, հատկապես ԵՄ երկրների համեմատությամբ, ինչն էլ իր հերթին բերում է ոլորտի նկատմամբ երիտասարդ մասնագետների հետաքրքրության նվազում: Բալթյան երկրներում ՀՀԳ ոլորտի երիտասարդների թիվը դեռևս հեռու է բավարար լինելուց²:

Պատմական թույլ ժառանգության հետ կապված՝ ավելի վատ է քաղաքագիտության, կառավարման գիտությունների և տնտեսագիտության որոշ

¹ *National Report on EU Governance Research Estonia* by Arunas Augustinaitis, Saulius Spurga, Saule Maciukaite-Zviniene, Jolanta Grigaliunaite, Laura Stracinskiene [http://www.connex-network.org/govdata/reports/Report-Estonia.pdf].

² The Ministry of Education and Science of Lithuania. *The strategy for developing social sciences and the humanities in Lithuania*. Vilnius 2004. www.smm.lt/smt/docs/leid_sarasai/hsm/SSH%20strategy-abstract.doc.
National concept of the Republic of Latvia on research development. *planipolis.iiep.unesco.org/.../Latvia/Latvia_National_development_plan_2007-2013.pdf*

ճյուղերի վիճակը: Դրությունը շտկելու համար մշակվում են լայն միջճյուղային հետազոտական նախաձեռնություններ, որոնք նախատեսում են միավորել տարբեր ուղղությունների գիտնականներին¹:

Ռուսաստանի Դաշնություն

Ռուսաստանի Դաշնությունը գիտության տեսակետից գտնվում է համեմատաբար ավելի շահեկան դիրքերում, քանի որ ԽՍ տարիներին հանդիսանում էր գիտության կազմակերպման կենտրոնը: Ավելին, Ռուսաստանի գիտությունը համեմատական առումով պահպանել է ներուժը՝ չնայած 1990-ականներին տեղի ունեցած գիտնականների հսկայական արտահոսքին: Նույն թվականներին նույնիսկ որոշակի առաջընթաց է գրանցվել այնպիսի ճյուղերում, ինչպիսիք են քաղաքագիտությունն ու տնտեսագիտությունը: ՀՀԳ ոլորտի հետազոտական կազմակերպությունների և բուհերի թվին ավելացան բազմաթիվ հետազոտական միություններ և ցանցեր: Ստեղծվեցին նաև ՀՀԳ ոլորտի էլեկտրոնային ցանցեր, որոնցից է, օրինակ, Հասարակական և հումանիտար գիտությունների ռուսական էլեկտրոնային ցանցը, ինչպես նաև միացյալ հետազոտական կենտրոններ, միավորումներ և նախաձեռնություններ²:

Ռուսաստանում ՀՀԳ ոլորտի կտրուկ զարգացումը սկսվեց 1994թ., երբ կառավարության որոշմամբ ստեղծվեց Հումանիտար գիտությունների հիմնադրամը: Վերջինս ընդգրկում է հումանիտար և հասարակական գիտությունների լայն շրջանակ՝ սկսած դասական առարկաներից (փիլիսոփայություն, պատմություն, բանասիրություն) մինչև ժամանակակիցները (բնապահպանություն, նորարարական տնտեսագիտություն, առողջապահության հասարակական բնագավառը): Հիմնադրամի ջանքերով ստեղծվել է հումանիտար գիտությունների վերաբերյալ հատուկ բազա, որը պարունակում է Ռուսաստանի ՀՀԳ-ի վերաբերյալ ողջ տեղեկատվությունը: Հիմնադրամը ստեղծել է նաև փորձագիտական հզոր համակարգ, նրա գործառույթներից մեկն է տեղական ծրագրերի ֆինանսավորումը, որը նպատակ է հետապնդում հավասարակշռել ՀՀԳ զարգացումը Դաշնության տարբեր մասերում, ինչպես նաև՝ նպաստել ոլորտի խորքային զարգացմանը: Մեծ ուշադրություն է դարձվում միջառարկայական, միջտարածաշրջանային և միջպետական համագործակցությանը, Դաշնության բոլոր շրջաններում ՀՀԳ հավասար զարգացմանը, ՀՀԳ

¹ Global Social Sciences. www.globalsocialscience.org
Institutional setting, policy instruments and organization of research funding for Social Sciences and Humanities (SSH) in Estonia, GlobalSSH project background report. www.globalsocialscience.org
Augustinaitis, Spurga, Maciukaite-Zviniene, Grigaliunaite, Stracinskiene. 2006. Research on EU multilevel governance in Lithuania: A state of research. [<http://www.connex-network.org/govdata/reports/Report-Lithuania.pdf>].
² International Social Science Council, World Social Science Report 2010, Knowledge Divides (UNESCO), unesdoc.unesco.org/images/0018/001883/188333e.pdf. Global Social Sciences. www.globalsocialscience.org.

հետազոտություններում բուհերի ներգրավվածության խթանմանը, ԱՊՀ և արտասահմանյան գիտնականների հետ համագործակցության ծավալների մեծացմանը, հասարակական գիտությունների շրջանակի ընդլայնմանը, ՀՀԳ ոլորտի տեղեկատվական-նյութական բազայի ամրապնդմանը: Ընդհանուր առմամբ, Ռուսաստանի Դաշնությունում հումանիտար և հասարակական գիտությունների ոլորտը կարելի է բնութագրել որպես զարգացող: Չնայած առկա բազմաթիվ խնդիրներին՝ միտումները բավական լավատեսական են¹:

Ուկրաինա, Բելառուս

Հումանիտար գիտությունների զարգացումը հետխորհրդային այս երկրներում նշանավորվեց հիմնարար հետազոտությունների հիմնադրամների ստեղծմամբ: Գիտության ընդհանուր ուղղությունների մեջ հումանիտար և հասարակական գիտությունները զբաղեցրին կայուն և կարևոր դեր: Բելառուսի Հիմնարար գիտությունների հիմնադրամը ստեղծվեց 1991թ. մարտին, որը նպատակ էր հետապնդում ավելացնել հիմնարար և փորձարարական հետազոտությունները բնական, տեխնիկական և հումանիտար գիտություններում՝ դրամաշնորհային համակարգի միջոցով: Վերջինս իրականացվում է մրցակցային հիմունքներով առաջնահերթություն ներկայացնող բնագավառներում: Հիմնադրամի գործառույթները ներառում են երիտասարդ մասնագետների խրախուսում, արտասահմանյան գիտական կազմակերպությունների հետ համատեղ ծրագրերի ֆինանսավորում, գիտական աշխատանքների հրատարակման ֆինանսավորում, միջազգային գիտաժողովների, կոնֆերանսների և այլ գիտական միջոցառումների կազմակերպման խրախուսում²:

2002-ից Բելառուսի գիտական ոլորտը սկսեց փոփոխություններ կրել, որի արդյունքում գիտությունը և տեխնոլոգիաները սկսեցին կենտրոնանալ հատուկ տնտեսական ուղղությունների վրա: Բելառուսի Ֆունդամենտալ գիտությունների հիմնադրամը միավորվեց Բելառուսի Գիտությունների ազգային ակադեմիայի հետ, որը գերակա դիրք ստացավ գիտական հետազոտությունների բնագավառում (գիտական հետազոտությունների մոտ 70%-ն իրականացվում է ակադեմիայի կողմից): Վերջինս բաղկացած է ավելի քան 50 ինստիտուտներից, բաժիններից և կենտրոններից: Երկրի կառավարության կողմից ընդունված գիտության առաջնահերթությունների շարքում իրենց տեղն ունեն ՀՀԳ հետևյալ ուղղությունները. առողջապահություն, բնական միջավայրի պաշտպանություն, տեղեկատվության տարածում և հեռահաղորդակցություն, մշակութային արժեքների պահպանություն և այլն:

¹ Воронников Ю., Гуманитарные науки в современной России: состояние и перспективы развития в оценке РГНФ.

² The Foundation for Fundamental Research (FFR) of the Republic of Belarus, www.nasb.gov.by

Բելառուսի գիտնականներն ակտիվորեն համագործակցում են արտասահմանյան գիտական համայնքների հետ, մասնակցում են Եվրամիության տարբեր ծրագրերի (*INCO, INTAS, ISTC*): Բելառուսի գիտնականների կողմից իրականացվող միջազգային հետազոտությունների 29%-ը կազմում են կյանքի մասին գիտություններն ու բնության պաշտպանությունը: 2002թ. հունվարին Բելառուսի կառավարությունն ընդունեց երկրի ֆունդամենտալ գիտական հետազոտությունների առաջնայնությունների վերաբերյալ փաստաթուղթ, որտեղ իրենց մշտական տեղն են զբաղեցնում հումանիտար և հասարակական գիտությունները¹:

Ուկրաինայի գիտության աջակցության ռազմավարական ուղղությունների շարքում հումանիտար և հասարակական գիտությունները ևս զբաղեցնում են կայուն տեղ: Սակայն կառավարության կողմից ընդունված գիտության զարգացման ռազմավարության իրականացումը, ինչպես նաև գիտության ուղղությամբ իրականացվող քաղաքականությունը երկրի իշխանությունների համար շարունակում են մնալ մարտահրավեր: Գիտության և տեխնոլոգիաների զարգացման ուղղությամբ ձեռնարկված բարեփոխումները մնացել են անավարտ, քանի որ տրամադրված ֆինանսների սղությունը մեծապես խափանում է արմատական բարեփոխումների իրականացումը: Լիովին չեն իրականացվում նաև հետազոտական ինստիտուտների վերակազմավորման աշխատանքները, և չնայած ոլորտում մի շարք նոր կառույցների առկայությանը, դեռևս շարունակում են գործել մի շարք հին ինստիտուտներ: Կազմակերպությունների այս երկակիությունն էլ ավելի է բարդացնում ոլորտի կառավարման կազմակերպումը:

Եվրամիության և Ուկրաինայի միջև գիտական համագործակցությունը կարգավորվում է ԵՄ-Ուկրաինա Գործընկերության և համագործակցության, ինչպես նաև Գիտության և տեխնոլոգիաների բնագավառում համագործակցության համաձայնագրերով²:

Ուկրաինայի Հիմնարար գիտությունների հիմնադրամը ստեղծվել է 1992թ. մարտին: Վերջինս գիտական հետազոտությունների ֆինանսավորումը նույնպես իրականացնում է դրամաշնորհային համակարգի միջոցով: Հիմնադրամի կողմից աջակցվող ուղղություններից են հումանիտար գիտությունների հիմնարար բնագավառները, բնության պաշտպանությունը (այս ուղղությունը հսկայական նշանակություն ունի Ուկրաինայի համար), գիտության և կրթության ոլորտի հիմնախնդիրները:

Հիմնադրամը սերտ կապերի մեջ է Ռուսաստանի Հիմնարար գիտությունների հիմնադրամի հետ, որի հետ իրականացվում են մի շարք համատեղ

¹ Global Social Sciences. www.globalsocialscience.org.

² Նույն տեղում:

ծրագրեր հասարակական և հումանիտար գիտությունների բնագավառում՝ նպատակ հետապնդելով զարգացնել փոխադարձ հետաքրքրություն ներկայացնող մի շարք ուղղությունները և համատեղել ուժերը ՀՀԳ վիճակը բարելավելու համար:

Մոլորվա

Հետխորհրդային մյուս հանրապետությունների պես Մոլորվան ևս կանգնած է մինևույն խնդիրների լուծման անհրաժեշտության առջև. աղքատության վերացում, բնակչության կենսամակարդակի բարելավում, բնապահպանության և բնապաշտպանական խնդիրների լուծում և այլն: Առաջնահերթությունների շարքում է նաև տարածաշրջանային և միջազգային գիտական համայնքի հետ ինտեգրումը: Մոլորվայի Հանրապետության և ԵՄ-ի միջև գիտական ոլորտի համագործակցությունն իրականացվում է 1994թ. կնքված Համագործակցության և գործընկերության համաձայնագրով: Երկրի նախագահի կողմից ստեղծվել է նաև հատուկ մարմին՝ Եվրոպական ինտեգրման հանձնաժողով, որը կոչված է ընդլայնելու և խորացնելու համագործակցությունը Եվրոպայի հետ:

Մոլորվայի Հանրապետության 2003-2010թթ. գիտության զարգացման ռազմավարության և հետազոտությունների ֆինանսավորման ուղղությունների մեջ ընդգրկվել են ՀՀԳ հետևյալ ոլորտները. տնտեսագիտական, հասարակական և հումանիտար գիտությունները, առողջապահությունը, սոցիալ-տնտեսական վերականգնումը և զարգացումը, ազգային մշակութային և պատմական ժառանգության պաշտպանությունն ու պահպանումը:

Հանրապետության գլխավոր գիտական կազմակերպությունը Գիտությունների ազգային ակադեմիան է¹:

Վրաստան

Անկախության ձեռքբերումից հետո հետխորհրդային տարածքի բոլոր երկրներում ՀՀԳ վիճակը գրեթե նույնն էր. բացառություն չէր նաև Վրաստանը: Բալթյան պետությունների պես վրացական գիտական համայնքը ևս գիտության վերաբերյալ նախապատմությունը կապում է Եվրոպական համայնքի հետ, և հաշվի առնելով այս հանգամանքը՝ վրացի գիտնականներն իրենց համար համառորեն ուղի են հարթում դեպի Եվրոպա:

Վրաստանի գիտական և կրթական ոլորտը սկսեց վերելք ապրել 2004-ից, երբ սկսեցին իրականացվել արմատական բարեփոխումներ: Վերակազմավորման այս շրջանի հիմնական նպատակն ազգային գիտական առաջնայնու-

¹ Նույն տեղում:

թյունների ուրվագծումն էր, պետական ֆինանսների բաշխման անաչառ մրցակցային համակարգի ստեղծումը, բարձրագույն կրթության և հետազոտության ինտեգրումը միջազգային հանրությանը, գիտելիքահենք տնտեսության և մրցակցային միջավայրի ստեղծումը: Գիտության բնագավառում ամենաառաջընթաց քայլերից էր նոր ֆինանսավորման համակարգի ներդրումը, որը հնարավորություն ընձեռեց երկրի բոլոր գիտական և հետազոտական կազմակերպություններին, բուհերին, ոչպետական կազմակերպություններին, ինչպես նաև անհատ հետազոտողներին մրցակցային և օբյեկտիվ հիմքերով ստանալ ֆինանսավորում: ՀՀԳ ոլորտի բարեփոխման նպատակով 2007թ. հիմնվեց Ռուսթավելու անվան Վրացագիտության, հումանիտար և հասարակական գիտությունների հիմնադրամը, որը հսկայածավալ դրամաշնորհային ծրագրեր է իրականացնում նշյալ ուղղություններում հետազոտությունների համար: Հիմնադրամը հատկապես մեծ ուշադրություն է դարձնում վրացագիտության զարգացման անհրաժեշտության վրա, որն ընդգրկում է Վրաստանին վերաբերող առարկաների լայն շրջանակ: Վրացագիտության հանդեպ այս ուշադրությունը պայմանավորվում է ազգային, պատմական, մշակութային արժեքները պահպանելու և սերունդներին փոխանցելու անհրաժեշտությամբ: Հիմնադրամն իրականացնում է մի շարք ծրագրեր դրամաշնորհների (թեմատիկ, պետական հետազոտական ծրագրերի, կոնֆերանսների, ճանապարհորդական), ֆելոուշիփերի և այլ ծրագրերի միջոցով (վրացի և արտասահմանյան գիտնականների հետ հանդիպումների և կոնֆերանսների, միջազգային այցերի և այլ միջոցառումների կազմակերպում): Հիմնադրամն ակտիվորեն աշխատում է ընդլայնել գործունեության տարածքը և ծավալները: Հիմնադրամի առաջնայնությունների շարքում է միջազգային գիտական ամսագրի ստեղծումը, ինչպես նաև վրացագիտության ուղղությամբ ամառային դպրոցի կազմակերպումը: Այն նախատեսում է նաև ստեղծել *օնլայն* հետազոտական պորտալ, որը համակողմանի տեղեկատվություն կտրամադրի վրացագիտության, հումանիտար և հասարակական գիտությունների վերջին զարգացումների վերաբերյալ: Այն նաև կձառայի որպես պլատֆորմ ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս համագործակցության համար¹:

Վրաստանում ՀՀԳ ուղղությամբ իրականացվող քաղաքականությունն ընթանում է ԵՄ-ի հետ համագործակցության ծրագրերի համատեքստում: Վրաստանի գիտական համայնքը մասնակցում է հետազոտական-տեխնոլոգիական զարգացման ծրագրերի: Միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ Վրաստանում ստեղծվել են նոր բուհեր և ծրագրեր²:

¹ Rustavelli Foundation, www.rustaveli.org.

² Global Social Sciences. www.globalsocialscience.org.

Հայաստան

Դեռևս 2002թ. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից ընդունվել է «Հայաստանում գիտության և տեխնոլոգիայի ուղղությունների առաջնահերթությունները» փաստաթուղթը, որը մասնանշում էր գիտության և տեխնոլոգիաների զարգացման ուղղությունները Հայաստանում:

Սակայն, չնայած առաջնահերթությունների վերաբերյալ փաստաթղթի ընդունմանը, վերջինիս իրականացումը գտնվում էր ցածր մակարդակի վրա: Ֆինանսավորումը քիչ էր, իսկ գիտության և տեխնոլոգիաների ոլորտի կառավարումը լուրջ բարեփոխումների անհրաժեշտություն ուներ: 2010թ. մայիսին ՀՀ կառավարությունն ընդունեց ՀՀ գիտության և տեխնիկայի զարգացման 2010-2014թթ. գերակայությունների վերաբերյալ նոր փաստաթուղթը, որի մեջ, ի թիվս այլ գիտական ուղղությունների, մտան նաև հայագիտությունը, հումանիտար և սոցիալ-տնտեսագիտական գիտությունները: Հայագիտության ոլորտի առաջնակարգ նշանակությունից ելնելով՝ ՀՀ կառավարությանը կից ստեղծվել է Հայագիտության խորհուրդ, որը պետք է համակարգի ոլորտում իրականացվող աշխատանքները, նպաստի հայագիտության զարգացմանը: Գիտության պետական կոմիտեն կառավարությանն է ներկայացրել նաև հումանիտար և հասարակական գիտությունների զարգացման հայեցակարգ¹:

Այսօր ՀՀԳ ոլորտում իրականացվող հետազոտությունները կենտրոնացված են հետազոտական ինստիտուտներում, ոչկառավարական կազմակերպություններում և բուհերում: Խորհրդային ակադեմիական համակարգի առանձնահատկություններից մեկը կրթության և գիտության հստակ տարանջատումն էր, որի առաջացրած հետևանքները զգալի են մինչև այսօր: Խորհրդային տարիներին հետազոտություններն իրականացվում էին հիմնականում գիտությունների ազգային ակադեմիաներում, իսկ կրթական գործընթացը տարվում էր բուհերում: Այսօր միջազգային գիտական համայնքը բոլորովին այլ մոտեցում է ցուցաբերում այս հարցին: Գիտությունն այսօր հենվում է գիտելիք – հետազոտություն – արտադրություն եռանկյունու վրա, ինչն արմատապես տարբերվում է խորհրդային մոդելից: Իհարկե, բավական դժվար է վերափոխել և վերակառուցել մի ամբողջ համակարգ, որն ունի 70 տարվա պատմություն, սակայն եռանկյունու մոդելը դարի հրամայականն է, որի կիրառումը կպայմանավորի գիտության, այդ թվում նաև ՀՀԳ հետագա վիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում:

ՀՀԳ ոլորտի բարեփոխումների մեջ մեծ անհրաժեշտություն և կարևորություն է ներկայացնում ֆինանսավորման համակարգի վերափոխումը, գիտությանը հատկացվող ֆինանսավորման ծավալների աճը: Իրականացվող բարեփոխումները պետք է տանեն դեպի ֆինանսական հատկացումների թափան-

¹ State Committee of Sciences of the Republic of Armenia, www.scs.am.

ցիկ և օբյեկտիվ համակարգի ներդրում: Այս ուղղությամբ ձեռնարկվող քայլերի մեջ ամենամեծ փոփոխությունը պետք է լինի պետական դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացումը, որն իրականացվելու է միջազգային փորձագետների համակարգի միջոցով (ի դեպ, այս տարի ԳՊԿ-ն իրականացնում է անդրանիկ քայլերն այս ուղղությամբ): Կապված ազգային և պետական նշանակության հետ՝ պետք է կարևորվի և բազմապատկվի ուշադրությունը հայագիտության ոլորտի հանդեպ (այս ուղղությամբ ևս արդեն որոշակի քայլեր իրականացվում են):

ՀՀԳ ոլորտում մեծ բացթողում է նաև միջազգային չափանիշներին համապատասխան գիտական ամսագրերի բացակայությունը, ինչը սահմանափակում է ոլորտի օգտակարության և միջազգայնացման չափը: Մեծ անդունդ կա ՀՀԳ ոլորտում տեղական և արևմտյան արժեքների, մոտեցումների հարցում: Հետազոտությունների տեսական և մեթոդաբանական հիմքերը խիստ տարբերվում են միջազգային գործող չափանիշներից և արագ վերափոխման անհրաժեշտություն ունեն: Ակնհայտ թուլություն է երիտասարդ կադրերի սակավության խնդիրը: Միաժամանակ պետք է նշել, որ մատնանշված թերություններն ու թուլություններն առկա են հետխորհրդային ողջ տարածաշրջանում, պարզապես սրության տարբեր աստիճաններով¹:

Հայաստանի անդամակցությունը ԵՄ գիտական ծրագրերին իրականացվում է Եվրոպայի Հարևանության քաղաքականության ծրագրի շրջանակներում: Սակայն պետք է նշել, որ ի տարբերություն միջազգային այլ ծրագրերի, ԵՄ չափաբաժինը Հայաստանում բավական փոքր է²:

Ադրբեջան

Ադրբեջանի գիտական համայնքի կառավարումն իրականացվում է Գիտությունների ազգային ակադեմիայի կողմից և վերջինիս շրջանակներում: Չնայած նավթից ստացվող հսկայական եկամուտներին՝ գիտությանը տրամադրվող հատկացումները շատ քիչ են: Գիտությունն Ադրբեջանում պետական առաջնահերթություն չի հանդիսանում: ՀՀԳ ուղղությամբ իրականացված ամենամեծ նախաձեռնությունը միջազգային գիտական ամսագրի ստեղծումն էր Ադրբեջանում, որը, բացի ՀՀԳ ոլորտից, ընդգրկում է գիտության գրեթե բոլոր ճյուղերը³: Բավական թույլ է նաև կապը ԵՄ և միջազգային այլ գիտական համայնքների հետ: *FP6* և *FP7* ծրագրերի կողմից ֆինանսավորումը շատ քիչ է, և հիմնականում իրականացվում է արտասահմանյան կազմակերպություններում ընդգրկված ադրբեջանցի գիտնականների կողմից: Ադրբեջանն ընդգրկ-

¹ *Crisis for humanities and social sciences in National Academy of Sciences of Armenia*, by Lisa Natcharian. www.ansef.org.

² Global Social Sciences. www.globalsocialscience.org.

³ *International Journal for Academic Research*. www.ijar.lit.az

ված է Սևծովյան տարածաշրջանի երկրներ գիտության և տեխնոլոգիաների համագործակցության աշխատանքային խմբի մեջ¹:

Ղազախստան

Ղազախստանում հետազոտությունների և տեխնոլոգիաների կառավարումն իրականացվում է ԿԳՆ գիտության բաժնի և Գիտությունների ազգային ակադեմիայի կողմից: Ակադեմիան իրականացնում է հանրապետության գիտության ոլորտի հիմնական կառավարումը: Իրականացվող քաղաքականությունը միտված է արտադրության և գյուղատնտեսության համար առաջընթաց տեխնոլոգիաների մշակմանը: ՀՀԳ ոլորտում առաջնահերթություն է հանդիսանում Ղազախստանի կայուն զարգացման ազգային գաղափարը, որն ընդգրկում է ինչպես անհատի հարմունիկ զարգացմանը, ազգային ոգու ամրապնդմանն ու բարձրացմանն ուղղված ծրագրեր, այնպես էլ սոցիալ-տնտեսական, մշակութային, կրթական, պետական շահի, աշխարհաքաղաքական առաջնայնությունների, ազգային անվտանգության պաշտպանության և այլ ուղղություններ:

Ղազախստանի Գիտությունների ազգային ակադեմիան պատասխանատու է նաև երկրի միջազգային գիտական կապերի համար: Ներկայումս ակադեմիան ունի գիտական համագործակցության մի շարք համաձայնագրեր արտասահմանյան երկրների հետ, ինչպես նաև համաձայնագրեր՝ համատեղ գիտական ծրագրերի իրականացման ուղղությամբ²:

Ղրղզստան

Ղրղզստանում ևս գիտության ոլորտի զլխավոր դերակատարները Գիտությունների ազգային ակադեմիան և կառավարությանը կից Գիտության և մտավոր սեփականության գործակալությունն են: Ղրղզստանն ակտիվորեն մասնակցում է միջազգային գիտական և տեխնոլոգիական ծրագրերին, որոնցից շատերը նախատեսված են հենց նախկին ԽՍՀՄ երկրների համար: ԵՄ օժանդակության միջոցով իրականացված ամենամեծ և հաջողակ ծրագրերից է Իսիկ-Կուլ լճի շրջակա միջավայրի փոփոխություններ և կանխատեսումներ ծրագիրը: 2003թ. Գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահության կողմից ընդունվել է Ղրղզստանի գիտության առաջնահերթությունների ցուցակը, որի 10 և 11-րդ կետերը վերաբերում են ՀՀԳ ոլորտին. կայուն քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական զարգացում, երկրում բնակվող ազգերի ազգային լեզվի, քաղաքական և մշակութային առանձնահատկությունների ուսումնասիրում³:

¹ Global Social Sciences. www.globalsocialscience.org.

² Նույն տեղում:

³ Նույն տեղում:

Տաջիկստան

Տաջիկստանում ՀՀԳ ոլորտի գնահատման տեսանկյունից մեծ կարևորություն է ներկայացնում Աղա Խան զարգացման ցանցի (AKDN) առաքելությունը՝ Տաջիկստանում, որը նպատակ է հետապնդում ստեղծել տնտեսապես դինամիկ, քաղաքականապես կայուն, մտավոր առումներով աչքի ընկնող և մշակութային տեսանկյունից հանդուրժողական երկիր¹։ Կազմակերպությունն օժանդակում է տարբեր ծրագրերի և ինստիտուտների ստեղծմանը, որոնք նպատակ են հետապնդում ակտիվացնել կառավարության, մասնավոր սեկտորի և քաղաքացիական հասարակության դերը ժողովրդավարական հասարակությունում։ Ցանցը համախմբել է առանձին գործող գործակալությունների՝ սկսած կրթությունից մինչև տնտեսություն, գյուղական համայնքների զարգացում, մշակութային վերածնունդ, առողջապահություն ու ֆինանսներ։ Այս գործակալությունների համագործակցությունը նպատակ է հետապնդում ստեղծել ինստիտուտներ և ծրագրեր, որոնք ի վիճակի են դիմակայել հասարակական, տնտեսական և մշակութային վերելքի առջև դրված ներկայիս մարտահրավերներին։

ՀՀԳ ոլորտում հսկայական նախաձեռնություն է ցուցաբերում Աղա Խան հիմնադրամը, որը դրամաշնորհային ծրագրերի միջոցով խրախուսում է առողջապահական, կրթական, գյուղական զարգացման, բնապահպանական և քաղաքացիական հասարակության ամրապնդմանն ուղղված ծրագրեր։ Տարբեր գործակալությունների միջոցով հիմնադրամը գործունեություն է իրականացնում նաև հետխորհրդային այլ երկրներում (Տաջիկստան, Դոմինիկյան Հանրապետություն)²։

AKDN-ը գործում է տարբեր գործակալությունների միջոցով։ Դրա մանդատն ընդգրկում է բնագավառների լայն շրջանակ. բնապահպանություն, առողջապահություն, կրթություն, ճարտարապետություն, մշակույթ, միկրոֆինանսներ, գյուղական զարգացում, բնական աղետների կրճատում, մասնավոր ոլորտ, պատմական քաղաքների վերականգնում։ AKDN-ը Տաջիկստանում կառուցում է նաև Միջին Ասիայի համալսարանի երեք ճամբարներից մեկը՝ որպես Միջին Ասիայում իրականացվող ամենախոշոր միջազգային համալսարանի ծրագիր³։ Համալսարանը ստեղծվել է 2000թ. երեք միջինասիական հանրապետությունների և Աղա Խան հիմնադրամի կողմից։ Համալսարանի նպատակն է զարգացնել Միջին Ասիայի երկրների սոցիալական և տնտեսական վիճակը, ինչպես նաև օժանդակել տարածաշրջանի ժողովուրդներին՝ պահպանելու և զարգացնելու իրենց հարուստ մշակութային ժառանգությունը որպես ապագայի գլխավոր գրավական։ Կենտրոնանալով տարածաշրջանի տնտեսական և սոցիալական զարգացման վրա՝ հիմնադրամը կարևորում է կրթության որակի բարձրացումն ու տարածումը։ Հիմնադրամի մյուս կարևոր գործառնությունը ազ-

¹ Agha Khan Development network. www.akdn.org.

² Նույն տեղում։

³ Agha Khan University. www.aku.edu.

գային երաժշտության պահպանումն է և տարածումը: Ադա Խան հիմնադրամի երաժշտական նախաձեռնությունը նպատակ է հետապնդում վերակենդանացնել և զարգացնել Կենտրոնական Ասիայի երաժշտական արվեստը, ինչպես նաև խթանել տարածաշրջանի երաժշտության տարածմանը:

Ուզբեկստան

Ուզբեկստանում գիտության ոլորտի ղեկավարումն իրականացվում է Գիտությունների ազգային ակադեմիայի կողմից: Երկրի գլխավոր արդյունաբերական ուղղություններն ունեն իրենց առանձին հետազոտական լաբորատորիաները (գազ, նավթ, հանքափոքություն, տեքստիլ, ավտոմեքենաշինություն): Թեմատիկ ֆինանսավորման թեմաներն ընդգրկում են բնական և հումանիտար գիտությունների բոլոր ճյուղերը:

Ուզբեկստանի գիտնականներն ակտիվորեն մասնակցում են ԵՄ կազմակերպած և վերջինի կողմից ֆինանսավորված ծրագրերում: Բնագիտական և հումանիտար գիտություններում իրականացնում են մի շարք միջազգային դրամաշնորհային ծրագրեր, բնապահպանական և տնտեսական խնդիրների վերաբերյալ և այլ համատեղ ծրագրեր¹:

Թուրքմենստան

ԽՄ փլուզումից հետո Կենտրոնական Ասիայի երկրների գիտական զարգացումն ընթացավ տարբեր ուղղություններով: Թուրքմենստանը գնաց ամենամերժողական ուղիով: 1997թ. փակվեցին Գիտությունների ազգային ակադեմիան և մի շարք այլ հետազոտական ինստիտուտներ: Սակայն այժմ թուրքմեն գործիչները փորձում են վերակազմավորել գիտությունը: Արդյունքում՝ վերաբացվել է Գիտությունների ազգային ակադեմիան, ինչը հսկայական ազդեցություն է ունեցել երկրում գիտության հանդեպ վերաբերմունքի վերափոխման վրա: Ստեղծվել են նաև Թուրքմենստանի հետազոտական կրթական միավորումը, երկրի Գիտության և տեխնոլոգիայի բարձրագույն խորհուրդը²: Վերափոխման նախնական փուլն ընթացավ բավական ցավոտ, սակայն երկրի տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց մասնավոր սեկտորն ավելի ու ավելի խոր և ակնհայտ էր զգում գիտության բացակայությունը և գիտակցում վերջինիս օգտակարությունը: Այժմ Թուրքմենստանն էներգիայի, գյուղատնտեսության, հեռահաղորդակցության և այլ ոլորտներում բարձրակարգ փորձագետների մեծ պահանջարկ ունի, քանի որ թուրքմեն գիտնականներից շատերը կամ լքել են երկիրը, կամ անցել են այլ ոլորտ, կամ էլ բոլորովին դուրս են եկել գիտությունից: Երկրորդ՝ երկիրը կարիք ունի նաև հմուտ դասավանդողների, որոնք կկարողանան ներկայիս ժամանակակից

¹ Global Social Sciences. www.globalsocialscience.org.

² www.turkmenistan.gov.tm > ... > Science & Education.

տեխնոլոգիաների պայմաններում կրթել նոր սերունդ: Երրորդ՝ համաշխարհային էներգետիկ շուկաները կայուն չեն, ինչպես նաև հարատև չեն պետության բնական պաշարները, ուստի անհրաժեշտություն է առաջանում գտնել էներգիայի նոր աղբյուրներ¹: Երկրի համար կարևոր է նոր ինովացիոն հետազոտական ուղղությունների ընտրությունը:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ հետխորհրդային տարածքում հասարակական և հումանիտար գիտությունները գտնվում են բավական երկիմաստ վիճակում: Նրանց կարևորությունն արմատապես թուլացել է այն պայմաններում, երբ վերջիններիս նպաստը հասարակության համար, ավելի, քան երբևէ, կարևորվել է: Ակնհայտ է հումանիտար և հասարակական գիտությունների դերը պետությունների քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական զարգացման գործում: Այս տեսանկյունից որոշ առարկաներ, օրինակ՝ տնտեսագիտությունը, ժուռնալիստիկան, միջազգային հարաբերությունները, բնապահպանությունը, ձեռք են բերել ավելի մեծ կարևորություն:

Վերջիններս չեն կարող անմասն մնալ ժամանակակից համաշխարհային զարգացումներից: Արդի միտումները հսկայական հնարավորություններ են ընձեռում հումանիտար և հասարակական գիտությունների աննախադեպ զարգացման համար և միաժամանակ ընդգրկում են ավելի լայն շրջանակ: Սակայն այս ներուժի բացահայտումը հնարավոր չէ իրականացնել առանց ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների:

Այսօր հետխորհրդային երկրները միմյանցից տարբերվում են իրենց քաղաքական կողմնորոշումով, տնտեսական զարգացման աստիճանով և գիտության ու տեխնոլոգիաների բնագավառում ունեցած ձեռքբերումներով: Հատկապես անհավասար է գիտության և տեխնոլոգիաների բնագավառի զարգացումը: Ինչ վերաբերում է գիտական ոլորտում նախկին խորհրդային երկրների համագործակցությանը, ապա վերջիններիս միավորող որևէ գիտական կազմակերպություն չկա: Համագործակցության մակարդակը շատ թույլ է և ոչ համակարգված, մինչդեռ նման համագործակցության համար առկա է հսկայական պատմական ժառանգություն:

Միաժամանակ, հետխորհրդային տարածաշրջանի երկրներն ակտիվ կապեր են հաստատում Արևմուտքի գիտական համայնքների հետ: Այս առումով ՀՀԳ ոլորտի ուսումնասիրությունը փոխադարձ հետաքրքրություն է ներկայացնում Արևմուտքի և հետխորհրդային երկրների համար:

Ուսումնասիրելով ՀՀԳ ոլորտում ստեղծված իրավիճակը՝ գալիս ենք հետևյալ եզրահանգումների. նախ՝ անհրաժեշտ է փոխել հումանիտար և հասարակական գիտությունների հանդեպ վերաբերմունքը և արմատավորել

¹ Rafis Abazov, Science in Turkmenistan, how far will reforms go? www.cacianalyst.org/?q=node/5150.

դրանց վերափոխման անհրաժեշտությունը: Այն հանգամանքը, որ ԱՄՆ-ում շատ ավելի վաղ էին գիտակցել հումանիտար և հասարակական գիտությունների անհրաժեշտությունը երկրի զարգացման և առաջընթացի գործում, ապացուցում է վերջիններիս իրավացիությունը: Ամերիկյան գիտնականները գերակայում են գիտության գրեթե բոլոր բնագավառներում: Երկրորդ անհրաժեշտ է վերագնահատել նաև ՀՀԳ ոլորտում միջազգային համագործակցության քարացած կարծրատիպերը: Համաշխարհային մարտահրավերները պետք է ընդունվեն համատեղ, քանի որ այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են միգրացիայի, բնապահպանական, համաշխարհային ժառանգության պահպանման խնդիրները, պահանջում են համալիր և միջազգային մոտեցում: Միևնույն ժամանակ, պետք է գիտակցել, որ ազգային սահմաններում պարփակված գիտությունն արդեն վաղուց դադարել է արդիական լինելուց:

Փետրվար, 2011թ.

ГУМАНИТАРНЫЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

*Эдита Гзоян, Арам Майлян,
Лусине Степанян, Сусанна Мкртчян, Наира Айвазян*

Резюме

Ситуация, сложившаяся в сфере социальных и гуманитарных наук на постсоветском пространстве, парадоксальна. Их позиции значительно ослабли как раз в то время, когда необходимость в них ощущается как нельзя сильно. Очевидно, что социальные и гуманитарные науки играют решающую роль в политическом, экономическом и социальном развитии государств и что развития, происходящие в новом глобальном контексте, не могут быть понятными без вклада со стороны этих дисциплин. Однако для должного использования потенциала этих наук необходимы институциональные меры как на транснациональном, так и на международном уровнях.

Во-первых, очень важно изменить отношение и подходы к целесообразности развития социальных и гуманитарных наук в своих странах. Во-вторых, необходимо переосмыслить стандартные формы транснационального сотрудничества в указанной области. К глобальным изменениям надо подходить глобально, так как вопросы миграции, изменения окружающей среды, необходимость сохранения всемирного культурного наследия требуют межнационального сотрудничества.